

O'ZBEKISTON TUPROQ IQLIM SHAROITIGA MOSLASHTIRILGAN SITRUS O'SIMLIKLER VA ULARNI PARVARISH QILISH YO'LLARI

Asqarova Mohinur¹

Rasulova Ismigul²

Ergashaliyeva Shoxsanam³

Farg'ona davlat universiteti

KEYWORDS

O'zbekiston, sitrus o'simliklari, limon yetishtirish, toza tuproq, issiqxona, organik o'g'it, hosildorlik, meva parvarishi, sug'orish, nav tanlash.

ABSTRACT

mazkur maqolada O'zbekistonning tuproq-iqlim sharoitida sitrus o'simliklarini, xususan limon, apelsin, mandarin kabi mevalarni yetishtirish imkoniyatlari, agrotexnik tadbirlar va ularni ekologik toza tuproqda parvarish qilish usullari batafsil yoritilgan. Sitrus mevalarining sog'liq uchun foydasi, O'zbekistonning quyoshli va iliq iqlim sharoitlari, toza (sho'rlanmagan, kimyoviy moddalardan holi) unumdor tuproqlarning ahamiyati, suv ta'minoti, o'g'itlash, kasallik va zararkunandalarga qarshi kurashish choralari haqida amaliy ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, maqolada issiqxona texnologiyasi, payvandlash, organik o'g'itlardan foydalanish hamda ekologik yetishtirishda hosildorlik va eksport salohiyati yoritilgan.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15637491**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

KIRISH

Bugungi kunda O'zbekiston agrar sektori barqaror rivojlanib, aholining sog'lom oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash, eksport hajmini oshirish va yer resurslaridan oqilona foydalanish yo'nalishida katta yutuqlarga erishmoqda. Bu borada ekologik toza, foydali, daromadli va bozorda talab yuqori bo'lgan ekin turlarini yetishtirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ana shunday ekinlardan biri – sitrus o'simliklari hisoblanadi. Limon, mandarin, apelsin, greypfrut kabi sitrus mevalari tarkibida C vitamini, antioksidantlar, organik kislotalar, tabiiy shakarlar, kaliy, kalsiy va temir kabi moddalar bo'lib, inson salomatligi uchun muhim bo'lgan mikroelementlar manbai hisoblanadi. Bu mevalar immunitetni mustahkamlash, yurak-qon tomir tizimini qo'llab-quvvatlash, hazmni yaxshilash va organizmdan toksinlarni chiqarishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, dunyo bo'ylab, jumladan O'zbekistonda ham bu o'simliklarga talab ortmoqda.

NATIJA VA XUULOSA

Sitrus mevalarining O'zbekistonda yetishtirish imkoniyatlari va toza tuproqning ahamiyati
Sitrus o'simliklari asosan iliq va nam iqlimni xush ko'radi. Harorat 12–25 °C oralig'ida bo'lsa, o'simlik yaxshi rivojlanadi. Qish mavsumida 5 °C dan past haroratda u muzlab qolishi mumkin. O'zbekiston hududi, ayniqsa Surxondaryo, Qashqadaryo, Farg'ona vodiysi, Toshkent viloyati va Xorazmning ayrim tumanlari, shuningdek, ekologik sog'lom yerlarga ega bo'lgan tog' oldi zonalari sitrus o'simliklarini yetishtirish uchun istiqbolli hisoblanadi. Bu hududlarda quyoshli kunlar soni yiliga 280–320 kungacha yetadi, bu esa fotosintez jarayonini faol bo'lishini ta'minlaydi.

Toza tuproq — bu kimyoviy o'g'itlar bilan ortiqcha yuklanmagan, pestitsidlardan holi, ekologik jihatdan sog'lom, unumdor yer demakdir. Bunday tuproqda yetishtirilgan mahsulotlar nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi, balki ularning eksport salohiyati ham yuqori bo'ladi. Sitrus o'simliklarini toza tuproqli hududlarda yetishtirish ularning shirinligi, vitamin saqlovchanligi va meva sifati bo'yicha yuqori natijalarni beradi. Buning uchun sho'rlanmagan, qumloq yoki yengil qumloq-gilli, havo va suv o'tkazuvchan tuproqlar ideal hisoblanadi. pH darajasi neytral (6.0–7.5) bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunday tuproq ildizlarning erkin rivojlanishini, kislorod bilan to'yinishini va ozuqa moddalarni to'liq o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Sitrus o'simliklarini toza tuproqda yetishtirishda organik o'g'itlar (kompost, chiritilgan go'ng, biohumus) asosiy oziqlantiruvchi manba sifatida qo'llaniladi. Bu esa mevalarning kimyoviy qoldiqsiz, ekologik jihatdan xavfsiz bo'lishini kafolatlaydi. Har yili kuzda tuproq tarkibi agroximik tahlil qilinib, zaruratga ko'ra faqat tabiiy elementlarga asoslangan o'g'itlar qo'shiladi. Sitrus ekinlari, ayniqsa limon, ekologik yetishtirishda o'zini yaxshi ko'rsatadi: u barg va meva orqali atrof-muhitdagi ifloslanish belgilarini ko'rsatadi, shuning uchun bunday ekinlar monitoring uchun ham foydali hisoblanadi.

Agrotexnik tadbirlar va parvarish texnologiyasi

Ko'chatlar odatda ikki usulda yetishtiriladi: urug'dan yoki payvandlash yo'li bilan. Urug'dan o'sadigan limon ko'p hollarda nav xossalarini yo'qotadi, meva bermaguncha 4–5 yil vaqt ketadi. Shuning uchun payvandlangan ko'chatlar afzal: ular 1–2 yilda hosilga kiradi, nisbatan barqaror va kasalliklarga chidamli bo'ladi. Ekish chuqurligi odatda 50–60 sm bo'lib, chuqurga kompost, kul, gumus va biogumus solinadi. O'simlik atrofi mulch bilan yopilib, namlik saqlanadi.

Sug'orish sug'oriladigan hududlar va issiqxonalarda 7–10 kunda bir marta amalga oshiriladi. Harorat 35 °C dan oshgan hollarda har 5 kunda sug'orish kerak bo'ladi. Suv sifatiga alohida e'tibor qaratiladi: toza, sho'r bo'lmagan suvdan foydalaniladi. O'g'itlash rejasi tabiiy mahsulotlarga asoslanadi: bahorda azot (gumus yoki tovuq go'ngi), yozda kaliy-fosforli aralashmalar, kuzda esa kompost va biogumus bilan oziqlantiriladi. Shakllantiruvchi kesish har yili amalga oshiriladi, bunda ichki barglar quyosh nurini olishi uchun markaziy novdalar ochiladi.

Sitrus o'simliklarining asosiy zararkunandalari: oqquloq, shira, o'rgimchakkana, barg zangidir. Bular ekologik dehqonchilik sharoitida neem yog'i, sabunli suv, o'simlik ekstraktlari

(sarimsoq, achchiq qalampir) bilan kurashiladi. Sun'iy kimyoviy vositalardan foydalanilmaydi yoki minimal darajada qo'llaniladi. Issiqxonada esa harorat va namlik barqaror ushlab turiladi, yorug'lik me'yorda bo'lishi uchun stakanli konstruksiyalar afzal. Qishda harorat 8–12 °C dan past tushmasligi lozim.

Iqtisodiy va eksport salohiyati

O'zbekiston sharoitida toza tuproqda parvarish qilingan limon bir tupdan yiliga o'rtacha 30–60 kg meva berishi mumkin. Bir gektar intensiv limonzordan 15–25 tonnagacha hosil olish mumkin. Toza mahsulot sifatida yetishtirilgani sababli ichki bozor va ayniqsa Rossiya, Qozog'iston, BAA, Xitoy kabi mamlakatlarda unga talab yuqori. Mahsulot ekologik sertifikatga ega bo'lsa, narxi 1,5–2 baravar yuqori bo'ladi. Bu esa fermer xo'jaliklari uchun daromadni oshiradi va ekologik qishloq xo'jaligiga o'tishga turtki bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tuproq-iqlim sharoitida, ayniqsa toza, ekologik sog'lom tuproqli hududlarda sitrus o'simliklarini yetishtirish imkoniyati yuqori darajada mavjud. Limon, apelsin, mandarin kabi sitrus mevalari ekologik mahsulotlar bozorida o'z o'rniga ega bo'lib, ularni toza sharoitda yetishtirish iqtisodiy va sog'liq uchun katta foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov, I. A., Xolmatov, B. O., & Xakimov, T. A. (2020). Tuproqshunoslik va dehqonchilik asoslari. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. Rasulov, R. R. (2019). Subtropik o'simliklar biologiyasi va agrotexnikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. (2021). Sitrus mevalar yetishtirish bo'yicha tavsiyalar to'plami. Toshkent: Qishloq xo'jaligi axborot markazi.
4. Nurmatov, D. N., & Ergashev, Z. Z. (2022). Ekologik dehqonchilik asoslari va agroekotizimlar. Samarqand: SamDU nashriyoti.
5. Mavlonov, A. A., & Jo'rayev, M. M. (2021). Intensiv bog'dorchilik va issiqxonada meva yetishtirish texnologiyalari. Andijon: AndFDU nashriyoti.
6. FAO (2020). Citrus Production Manual: Guidelines for Sustainable Farming in Central Asia. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rim.
7. Abdukarimov, A. A., & Xudoyberdiyev, H. H. (2018). O'zbekistonning agroiklimiy sharoitlari va qishloq xo'jaligi ekinlari. Toshkent: O'rta Osiyo ilmiy markazi.
8. Tashkent Agrar Universiteti. (2023). Sitrus mevalarining agrotexnik parvarishi va iqlimga moslashuvi bo'yicha ilmiy-uslubiy qo'llanma. T.A.U. ilmiy to'plami.